

PAWEŁ LEWANDOWSKI

POJĘCIE GODZIWEGO UTRZYMANIA DUCHOWNYCH WEDŁUG KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Papież Jan Paweł II powiedział: „Byłoby prawdziwym dramatem, gdyby sytuacja bytowa księży, wolność od wielu codziennych udręk, z którymi muszą często borykać się świeccy, stworzyły pomiędzy duchowieństwem i wiernymi jakąś obcość. Jesteście z ludu i dla ludu. Pamiętajcie, że występujecie w imieniu Kościoła, który dziś w szczególny sposób wyraża swą «opcję preferencjalną» na rzecz ubogich»¹.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.² zawiera liczne dyspozycje dotyczące godziwego utrzymania duchownych. Eksplikacja zastosowanej w tej materii terminologii oraz analiza treści pojęcia „godziwe utrzymanie” pozwoli wyznaczyć granice zobowiązania ciążącego na biskupie diecezjalnym i podmiotach z nim zrównanych w prawie oraz na wiernych chrześcijanach, a także uprawnienia samych duchownych.

1. TERMINOLOGIA

Ustawodawca w KPK/83, poruszając zagadnienie godziwego utrzymania duchownych, stosuje różną terminologię.

Ks. mgr lic. PAWEŁ LEWANDOWSKI – doktorant w Katedrze Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: ks.lewandowski@gmail.com

¹ JAN PAWEŁ II, *Jesteście z ludu i dla ludu. Homilia w czasie niesporów eucharystycznych w Tarnowie* (10.06.1987), „Currenda” (1987), nr okolicznościowy, s. 81.

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

Dwa spośród wyrażen, które uznać należy za podstawowe w analizowanej materii, używane są najczęściej: *sustentatio* i *remuneratio*.

1.1. POJĘCIE *SUSTENTATIO*

Wyraz *sustentatio* użyty został w KPK/83 dwadzieścia cztery razy³. Ustawodawca obliuguje biskupa diecezjalnego do zapewnienia swoim przebiterom godziwego utrzymania (*honesta sustentatio*), zgodnie z przepisami prawa (kan. 384). Inkardynacji wolno dokonać tylko z zachowaniem przepisów prawa dotyczących godziwego utrzymania (*honesta sustentatio*) duchownych (kan. 269, 1°). Prałat personalny ma obowiązek zapewnić godne utrzymanie (*decora sustentatio*) przebiterom i diakonom należącym do prałatury personalnej (kan. 295 § 2). Z dóbr, które duchowni posiadają z racji wykonywania kościelnego urzędu, to, co im zbywa po zapewnieniu godziwego utrzymania (*honesta sustentatio*) i wypełnieniu wszystkich obowiązków własnego stanu, powinni przeznaczyć na dobro Kościoła i dzieła miłości (kan. 282 § 2). Biskup diecezjalny zobowiązany jest zapewnić proboszczowi zrzekającemu się urzędu odpowiednie utrzymanie (*congrua sustentatio*) (kan. 538 § 3). Jednym z głównych celów Kościoła, obok organizowania kultu Bożego oraz prowadzenia dzieł apostołatu i miłości, zwłaszcza wobec biednych, jest zapewnienie godziwego utrzymania (*honesta sustentatio*) duchowieństwu i innym pracownikom kościelnym (kan. 1254 § 2). Z tym związany jest obowiązek ciążący na wiernych zaradzenia potrzebom Kościoła, aby posiadał środki konieczne m.in. do zapewnienia godziwego utrzymania (*honesta sustentatio*) szafarzy (kan. 222 § 1). W poszczególnych diecezjach powinna istnieć specjalna instytucja, gromadząca dobra i ofiary przeznaczone na utrzymanie duchownych (*sustentatio*), którzy pełnią służbę dla dobra diecezji (kan. 1274 § 1). Przy wymie-

³ Kan. 222 § 1; 230 § 1; 233 § 1; 263; 264 § 2; 269, 1°; 281 § 3; 282 § 2; 295 § 2; 384; 402 § 2; 538 § 3; 640; 696 § 1; 707 § 2 (2x); 800 § 2; 1154; 1186; 1254 § 2; 1274 § 1; 1350 § 1; 1650 § 2; 1689. Należy zauważyć, że nie wszystkie spośród tych kanonów dotyczą utrzymania duchownych. Dla przykładu, ustawodawca kodeksowy w kan. 263 i 264 § 2 podejmuje kwestię utrzymania seminariów duchownych – diecezjalnych i międzydiecezjalnych, w kan. 800 § 2 obliuguje wiernych chrześcijan do świadczenia pomocy w utrzymaniu szkół katolickich, czy w kan. 1154 zobowiązuje do troski o odpowiednie utrzymanie dzieci w sytuacji separacji małżonków. Dwa spośród wymienionych kanonów w ogóle nie podejmują problemu utrzymania: kan. 696 § 1 – członek instytutu zakonnego może zostać wydalony m.in. przez „uporczywe **podtrzymywanie** lub rozpowszechnianie poglądów potępionych przez Nauczycielski Urząd Kościoła” – „pertinax **sustentatio** vel diffusio doctrinarum ab Ecclesiae magisterio damnatarum” oraz kan. 1186 – Kościół „popiera prawdziwy i autentyczny kult Świętych, których przykładem wierni budują się i wstawiennictwem są **wspomagani**” – „verum et authenticum promovet cultum aliorum Sanctorum, quorum quidem exemplo christifideles aedificantur et intercessione **sustentantur**” [pogrubienie – P.L.].

rzaniu kar duchownym zawsze trzeba uważać, żeby nie pozbawić ich tego, co jest konieczne do godziwego utrzymania (*honesta sustentatio*), chyba że chodzi o wydalenie ze stanu duchownego (kan. 1350 § 1). Wyraz *sustentatio* w języku łacińskim jest wieloznaczny. Pochodzi od *sustentar* i oznacza: utrzymanie, wyżywienie⁴.

Ustawodawca kodeksowy rzeczownik *sustentatio* najczęściej łączy z przymiotnikami: *honesti* – przyzwoite, prawe, uczciwe⁵; stosowne, odpowiednie⁶; sprawiedliwe, rzetelne, dobre⁷; *decora* – przyzwoite, skromne, pełne umiaru, taktu, godne⁸; oraz *congrua* – odpowiednie⁹. Ich użycie uznać należy za konkretną i precyzyjną odpowiedź, na jakim poziomie należy zapewnić przebiterom utrzymanie, wyżywienie. G. Marcuzzi uważa, że użycie przymiotników *honesti*, *decora*, *congrua* z rzeczownikiem *sustentatio* nie jest jedynie zwykłym rozłożeniem akcentów, ale pozwala także ustalić określoną gradację w zakresie użytego zwrotu¹⁰.

⁴ *Słownik łacińsko-polski. Tom V. S-Z*, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, s. 319; J. SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas” 2005, s. 927; *Słownik łacińsko-polski. Tom II. I-Z*, red. J. Korpanty, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2003, s. 822; F. BOBROWSKI, *Lexicon latino-polonicum. Słownik łacińsko-polski. Tom II. L-Z*, wyd. 3, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego 1910, kol. 1607-1608.

⁵ *Słownik łacińsko-polski. Tom II. D-H*, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, s. 722; SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, s. 429.

⁶ *Słownik łacińsko-polski. Tom I. A-H*, red. J. Korpanty, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2001, s. 840.

⁷ F. BOBROWSKI, *Lexicon latino-polonicum. Słownik łacińsko-polski. Tom I. A-K*, wyd. 3, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego 1905, kol. 1661.

⁸ *Słownik łacińsko-polski. Tom II. D-H*, red. M. Plezia, s. 31.

⁹ *Słownik łacińsko-polski. Tom I. A-C*, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, s. 686.

¹⁰ W jego opinii, za podstawową cechę charakteryzującą *sustentatio* rozumieć należy utrzymanie „sprawiedliwe, uczciwe” (*honesti*). Skoro ustawodawca powszechny obliguje prałata personalnego do zapewnienia inkardynowanemu do prałatury personalnej „godnego, przyzwoitego” (*decora*) utrzymania, wskazuje tym samym na wyższy stopień od poprzedniego, który uwzględnia specjalne dzieła duszpasterskie lub misyjne prowadzone w różnych regionach świata lub dla różnych grup społecznych przez prałatury personalne (por. kan. 294), a co z tym bezpośrednio związane, wymaga okazania większej uwagi w materii utrzymania duchownych. W końcu ustawodawca używa terminu „odpowiednie” (*congrua*) utrzymanie w stosunku do emerytowanego proboszcza, polecając tym samym, aby było adekwatne do jego potrzeb [*Il sostentamento del clero. Nella normativa codiciale latina*, [w:] *Il sostentamento del clero. Nella legislazione canonica e concordataria italiana*, „Studi Giuridici” XXVIII, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1993, s. 36-37; D. WALENCIK, *Prawo duchownych do utrzymania w unormowaniach Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Roczniki Nauk Prawnych” 17 (2007), nr 1, s. 194].

1.2. POJĘCIE *REMUNERATIO*

Wyraz *remuneratio* użyty został w KPK/83 dziewięć razy¹¹. Ustawodawca w kan. 281 § 1 stanowi, iż duchowni, wypełniając kościelną posługę, zasługują na wynagrodzenie (*remuneratio*). W przypadku diakonów żonatych, którzy całkowicie oddali się kościelnej posłudze, wynagrodzenie (*remuneratio*) powinno wystarczyć nie tylko na utrzymanie ich samych, ale także ich rodzin (kan. 281 § 3). W sytuacji przeniesienia z jednego urzędu na drugi, przeniesiony pobiera wynagrodzenie (*remuneratio*) związane z pierwszym urzędem do czasu kanonicznego objęcia drugiego (kan. 191 § 2). Podobnie biskup, od otrzymania pewnej wiadomości o przeniesieniu do czasu kanonicznego objęcia nowej diecezji, pobiera pełne wynagrodzenie (*remuneratio*) związane z urzędem w dotychczasowym Kościele partykularnym (kan. 418 § 2, 2°). Biskup diecezjalny, po wysłuchaniu zdania rady kapłańskiej, jest zobligowany wydać odpowiednie przepisy regulujące sprawy ekonomiczne w parafii, m.in. wynagrodzenie (*remuneratio*) duszpasterzy (kan. 531). Rzeczownik *remuneratio* pochodzi od łacińskiego słowa *remunere* i oznacza: odpłatę, odwzajemnienie się¹²; wynagrodzenie, odwdzięczenie się, zwrot¹³.

1.3. POZOSTAŁE POJĘCIA

Powyższe wyrażenia nie są jedynymi w materii utrzymania duchownych. Ustawodawca kodeksowy stosuje także inne pojęcia. Szczególne miejsce w tym względzie zajmują ofiary składane z okazji celebrowania Eucharystii. Słowem najczęściej stosowanym w KPK/83 w odniesieniu do ofiar mszalnych jest słowo *stips*¹⁴, użyte dwadzieścia jeden razy. Łacińskie *stips* tłumaczyć należy jako ofiarę, składkę¹⁵; dar, datek¹⁶; niewielką ofiarę, jałmużnę¹⁷. Według źródeł historycz-

¹¹ Kan. 191 § 2; 230 § 1; 231 § 2; 263; 281 § 1; 281 § 3 (2x); 418 § 2, 2°; 531.

¹² *Słownik łacińsko-polski. Tom IV. P-R*, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, s. 512; *Słownik łacińsko-polski. Tom II. I-Z*, red. J. Korpanty, s. 639.

¹³ SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, s. 833.

¹⁴ Kan. 199, 5°; 945 § 1; 945 § 2; 946; 947; 948; 949 (2x); 950; 951 § 1 (2x); 951 § 2; 952 § 1 (2x); 953; 955 § 1 (2x); 955 § 3; 958 § 1 (2x); 1358. Termin *stipes* pojawia się także w kan. 264 § 1; 791, 4°; 1265 § 1; 1265 § 2; 1266, jednak już nie w odniesieniu do ofiar mszalnych, ale ofiar w ogólnym znaczeniu czy zbiorów.

¹⁵ BOBROWSKI, *Lexicon latino-polonicum. Słownik łacińsko-polski. Tom II. L-Z*, kol. 1473; *Słownik łacińsko-polski. Tom V. S-Z*, red. M. Plezia, s. 218.

¹⁶ I. WATERS, *Mass Offerings*, „Canon Law Society of Great Britain & Ireland Newsletter” 138 (2004), nr 6, s. 28; G. READ, *Comment on Mass Offerings & Taxation*, „Canon Law Society of Great Britain & Ireland Newsletter” 138 (2004), nr 6, s. 31.

nych, *stips* oznacza wkład na rzecz dzieła publicznego, ofiarę złożoną Bogu lub na pomoc potrzebującym. Z tego względu lepiej oddaje naturę i istotę ofiary mszalnej ukazanej w kan. 946: „Wierni składający ofiarę, aby w ich intencji była odprawiona Msza św., przyczyniają się do dobra Kościoła oraz uczestniczą przez tę ofiarę w jego trosce o utrzymanie szafarzy i dzieł”¹⁸. Zgodnie z propozycją Papieskiej Komisji ds. Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego ustawodawca w KPK/83 na określenie ofiar mszalnych nie używa już terminu *stipendium*¹⁹.

Ustawodawca kodeksowy trzykrotnie także, w bezpośrednim odniesieniu do ofiar mszalnych, używa pojęcia *eleemosyna*²⁰. Oznacza ono: jałmużnę²¹; miłosierdzie²²; datek, darowiznę²³. Ze względu na fakt, iż analizowane pojęcie stosowane jest jedynie w Księdze V KPK/83, można suponować, iż pozostało ono w części dotyczącej kościelnego prawa majątkowego jedynie z powodu braku koordynacji w ostatecznym redagowaniu Kodeksu (kan. 945-958, traktujące na temat ofiar mszalnych, znajdują się w Księdze IV KPK/83)²⁴.

W odniesieniu do ofiar składanych duchownym, szczególnie z okazji wykonywania pasterskiej posługi, ustawodawca kodeksowy dwanaście razy używa sło-

¹⁷ SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, s. 900; *Słownik łacińsko-polski. Tom II. I-Z*, red. J. Korpanty, s. 767.

¹⁸ Á. MARZOA, *Ofiary mszalne*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, red. P. MAJER, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków: Wolters Kluwer Polska 2011, s. 711; P. LEWANDOWSKI, *Ofiary mszalne według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku i IV Synodu Diecezji Tarnowskiej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 25 (2015), nr 1, s. 96-97. Zob. także: M. SITARZ, *Obowiązek odprawiania mszy świętej „pro populo”*, [w:] *Eucharystia fons vitae – współczesne problemy prawne. Materiały sesji naukowej zorganizowanej 26 kwietnia 2006 r. w Kazimierzu Dolnym*, red. S. Tymosz, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 99-112; R. KANTOR, *Przeznaczenie stypendiów binowanych i trynowanych*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 27 (2008), nr 1, s. 107-118; TENŻE, *Nieuzasadnione binowanie Mszy świętej a sankcja karna*, „Currenda” 3 (2009), s. 425-434; TENŻE, *Binowanie i trynowanie – normy kanoniczne*, „Currenda” 1 (2016), s. 158-164.

¹⁹ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNESCENDO, *De Sacramentis* (8-13.11.1971), „Communicationes” 4 (1972), nr 1, s. 57. Wyraz *stipendium* pojawia się w KPK/83 dwukrotnie (kan. 1333 § 4; 1490), jednak w odniesieniu do innej materii.

²⁰ Kan. 1307 § 2; 1308 § 3 (2x). Fakt ten pomija I. Waters (*Mass Offerings*, s. 28). Ustawodawca kodeksowy, w odniesieniu do innej materii, stosuje analizowany termin także w kan. 264 § 2; 319 § 2; 510 § 4.

²¹ BOBROWSKI, *Lexicon latino-polonicum. Słownik łacińsko-polski. Tom I. A-K*, kol. 1255; *Słownik łacińsko-polski. Tom II. D-H*, red. M. Plezia, s. 304.

²² SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, s. 325.

²³ *Słownik łacińsko-polski. Tom II. I-Z*, red. J. Korpanty, s. 638; READ, *Comment on Mass Offerings & Taxation*, s. 31.

²⁴ A. SOBCZAK, *Jałmużna mszalna. Komentarz do kanonów 945-958 Kodeksu Prawa Kanonicznego (cz. I)*, „Homo Dei” 2 (2000), s. 40.

wa *oblatio*²⁵. Z języka łacińskiego pojęcie to należy tłumaczyć jako: ofiarę pieniężną²⁶; dar, datek, wkład²⁷; podarunek, prezent²⁸; darowiznę, ofiarę na cele kościelne²⁹.

W KPK/83 dwukrotnie użyty został wyraz *emolumentum*. Ustawodawca w kan. 506 § 2 obliguje do określenia dochodów (*emolumentum*), zarówno stałych, jak i pobieranych z racji wykonywania jakiegoś zadania w statutach kapituł kanoników, zaś w kan. 1488 § 1 zakazuje pełnomocnikom sądowym i adwokatom układać się o wygórowane wynagrodzenie (*emolumentum*). Pojęcie to można przetłumaczyć z języka łacińskiego jako: korzyść, wynagrodzenie (często w naturze)³⁰; dzienną rację żywności świadczoną duchownym przez kapitułę kanoników³¹; dobro, pożytek, zapłatę³².

W odniesieniu do utrzymania duchownym w KPK/83 dwukrotnie zastosowany został wyraz *retributio*. Ustawodawca w kan. 951 § 1 używa tego pojęcia w opozycji do ofiary mszalnej, zezwalając kapłanowi celebrującemu Mszę św. więcej razy w tym samym dniu zatrzymać przy binatach i trynatach pewne wynagrodzenie (*retributio*) z tytułu zewnętrznego³³; zaś w kan. 281 § 1 wyraz *retributio* stosuje w odróżnieniu do *remuneratio* – duchowni zasługują na wynagrodzenie (*remuneratio*), aby mogli zaspokoić swoje potrzeby i słusznie wynagrodzić (*retributio*) tych, których pomocy potrzebują³⁴.

Jeden raz w KPK/83 użyte jest słowo *merces*, pochodzące od *mercor*: zarządcy dóbr mają wypłacać sprawiedliwe i słuszne wynagrodzenie (*merces*) osobom, które podejmują pracę na podstawie umowy (kan. 1286, 2°). Łaciński rzeczownik

²⁵ Kan. 531 (3x); 551; 848; 946; 1181; 1264, 2°; 1267 § 1; 1267 § 2; 1267 § 3; 1274 § 1. Wyraz *oblatio* stosowany jest także w KPK/83 w odniesieniu do innych zagadnień, np. w kan. 276 § 2, 2°; 319 § 2; 607 § 1; 899 § 1.

²⁶ *Słownik łacińsko-polski. Tom III. I-O*, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, s. 655.

²⁷ WATERS, *Mass Offerings*, s. 28.

²⁸ BOBROWSKI, *Lexicon latino-polonicum. Słownik łacińsko-polski. Tom II. L-Z*, kol. 448.

²⁹ SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, s. 673.

³⁰ *Słownik łacińsko-polski. Tom II. D-H*, red. M. Plezia, s. 326; *Słownik łacińsko-polski. Tom I. A-H*, red. J. Korpanty, s. 650.

³¹ SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, s. 330.

³² *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce. Lexicon mediae et infimae latinitatis polonorum. Tom III – Zeszyt 7 (25). Vol. III – Fasc. 7 (25)*, red. M. Plezia, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Polska Akademia Nauk 1973, kol. 1095-1096.

³³ Binacja – to odprawienie dwóch Mszy św. w ciągu jednego dnia przez tego samego kapłana. Trynacja – to odprawienie trzech Mszy św. w ciągu jednego dnia przez tego samego kapłana (M. SINTARZ, *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2004, kol. 22 i 180).

³⁴ F.R. AZNAR GIL, *La «conveniente remuneración» de los clérigos en el Código de Derecho Canónico (c. 281, § 1)*, „Ciencia Tomista” 113 (1986), nr 3, s. 557.

merces oznacza: wynagrodzenie, korzyść³⁵, zarobek, nagrodę³⁶; zapłatę za oddaną usługę³⁷.

Ustawodawca kodeksowy trzykrotnie używa wyrazu *honorarium*: biegłym należy zwrócić wydatki i wypłacić honoraria (*honorarium*), według dobra i słuszności (kan. 1580); biskup, do którego należy prawo kierowania trybunałem, zobligowany jest do ustanowienia przepisów dotyczących wynagrodzenia (*honorarium*) pełnomocników, adwokatów, biegłych i tłumaczy (kan. 1649 § 1, 2°; zob. 1649 § 2). Łacińskie słowo *honorarium* oznacza wynagrodzenie za usługi wyższego rzędu nie będące przedmiotem najmu, np. adwokata, lekarza itp.³⁸; zapłatę za wykonaną pracę³⁹.

Za nowe w prawie kanonicznym uznać należy wyrażenia *assistentia socialis* (kan. 281 § 2; 384), *praevidentia socialis* oraz *securitas socialis* (kan. 1274 § 2)⁴⁰. Pojęciem najszerszym znaczeniowo jest zabezpieczenie społeczne (*praevidentia socialis*). Należy przez nie rozumieć system urządzeń i świadczeń, którego celem jest udzielanie pomocy w sytuacji zdarzeń losowych, ograniczenia lub utraty zdolności do pracy, przypadku wymagającego opieki zewnętrznej oraz prowadzenia odpowiedniej działalności profilaktycznej⁴¹. Tak rozumiana *praevidentia socialis* jest wyrazem zbiorczym, który obejmuje m.in. opiekę społeczną (*assistentia socialis*) i ubezpieczenia społeczne (*securitas socialis*)⁴². Opieka społeczna – jako jedna z dziedzin działalności państwa i samorządu terytorialnego w zakresie

³⁵ Słownik łacińsko-polski. Tom III. I-O, red. M. Plezia, s. 479.

³⁶ SONDEL, Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków, s. 620.

³⁷ Słownik łacińsko-polski. Tom II. I-Z, red. J. Korpanty, s. 254.

³⁸ SONDEL, Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków, s. 430.

³⁹ Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce. *Lexicon mediae et infimae latinitatis polonorum*. Tom IV – Zeszyt 6 (34). Vol. IV – Fasc. 6 (34), red. M. Plezia, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Polska Akademia Nauk 1977, kol. 797.

⁴⁰ Ustawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. użył co prawda sześć razy pojęcia *assistentia* (kan. 338 § 2; 1770 § 2, 4°; 2259 § 2; 2271, 2°; 2275, 1°; 2382), jeden raz *securitas* (kan. 1673 § 1), ani razu *praevidentia*, jednakże żadne z tych pojęć nie występowało w połączeniu z przymiotnikiem *socialis* [*Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 (dalej cyt.: KPK/17); WALENCIK, *Prawo duchownych do utrzymania*, s. 192].

⁴¹ Powyższa definicja, autorstwa A. Rajkiewicza, nie jest jedyna. Równie powszechna jest definicja wypracowana przez J. Piotrowskiego, według którego za zabezpieczenie społeczne uznać należy całokształt środków i działania instytucji publicznych, za pomocą których zabezpiecza się obywateli przed niezawinionym przez nich niedostatkiem czy groźbą niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb (podaję za: A. WIERZBICKI, *Polityka społeczna i kwestie społeczne w okresie transformacji*, [w:] *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2007, s. 1346).

⁴² M. KSIEŻOPOLSKI, *Zabezpieczenie społeczne*, [w:] *Leksykon polityki społecznej*, red. B. Rysz-Kowalczyk, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2001, s. 240.

działań socjalnych – dociera tam, gdzie nie ma możliwości samodzielnego zaspokajania niezbędnych potrzeb życiowych przy jednoczesnym braku świadczeń wynikających z innych tytułów prawnych⁴³. W KPK/83 wyrażenie to dotyczy obowiązku udzielenia pomocy duchownym z powodu choroby, niesprawności lub starości (kan. 281 § 2; 384)⁴⁴. Przez ubezpieczenia społeczne natomiast rozumie się system obowiązkowych ubezpieczeń wypadkowych, chorobowych i emerytalno-rentowych, koordynowanych przez państwo, organizowanych za pomocą składek, zarządzanych przez publiczny zakład ubezpieczeń, wypłacający świadczenia po spełnieniu przewidzianych prawem warunków⁴⁵. Zgodnie z dyspozycją ustawodawcy kodeksowego, tam gdzie nie zorganizowano jeszcze właściwego zabezpieczenia społecznego dla duchowieństwa, konferencja biskupów zobligowana jest zatroszczyć się o powołanie instytucji, która by w sposób wystarczający zapewniła ubezpieczenie społeczne duchownych (kan. 1274 § 2).

2. TREŚĆ POJĘCIA „GODZIWE UTRZYMANIE”

Jak wynika z powyższej analizy, ustawodawca kodeksowy podejmuje zagadnienie godziwego utrzymania duchownych w licznych kanonach, stosując przy tym różnorodną terminologię. Z tego względu konieczne staje się skonkretyzowanie treści użytych pojęć.

Spśród bogatej terminologii dotyczącej analizowanej materii, podstawowymi pojęciami są: *sustentatio* i *remuneratio*. Pozostałe zwroty uznać można za uzupełniające i wskazujące sposób ich wypełnienia. W tym miejscu należy postawić pytanie: czy ustawodawca kodeksowy używając pojęć *sustentatio* i *remuneratio* – dotyczących przecież tej samej materii – czyni to w sposób konsekwentny? Odpowiedź wydaje się być pozytywna⁴⁶. W obu przypadkach, prawo do *sustentatio* i *remuneratio* związane jest z godnością duchownego jako człowieka. Godność człowieka przybiera jednak dwoisty charakter i odnosi się do godności osobowej i osobowościowej. Godność osobowa jest właściwa każdemu człowiekowi, ponie-

⁴³ K. OGRODZKI, *Opieka społeczna*, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne, gospodarcze)*, t. IV, red. E.J. Reyman, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Społecznego i Instytutu Wydawniczego „Biblioteka Polska” w Warszawie 1939, s. 126.

⁴⁴ Ustawodawca w kan. 231 § 2 używa dwóch terminów: *assistentia socialis* i *assistentia sanitaria*.

⁴⁵ M. JAKUBEK, *Ubezpieczenia społeczne*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. XIX, red. F. Gryglewicz, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2013, kol. 1261.

⁴⁶ Należy jednak zauważyć, że ustawodawstwo pokodeksowe nie zawsze zachowuje tę konsekwencję, błędnie czasem utożsamiając pojęcia wynagrodzenia i utrzymania.

waż przynależy z samego faktu bycia człowiekiem. Godność osobowościowa natomiast jest bezpośrednio zależna od podjętego przez osobę trudu⁴⁷. Pierwszego aspektu godności dotyka słowo *sustentatio*, którego każdorazowe użycie przez ustawodawcę przypomina o obowiązku zapewnienia duchownemu tego wszystkiego, do czego ma prawo ze względu na bycie człowiekiem. *Sustentatio*, prawidłowo tłumaczone w polskim przekładzie KPK/83 jako utrzymanie, ma zatem charakter znacznie szerszy i bardziej podstawowy od *remuneratio*, również prawidłowo tłumaczonego w polskim przekładzie KPK/83 jako wynagrodzenie⁴⁸. *Remuneratio* jest więc efektem podejmowanego działania⁴⁹.

Fundamentalną kwestią w analizowanej materii, od której należy rozpocząć wywód, jest rozróżnienie utrzymania przynależącego się duchownym od wynagrodzenia przekazywanego osobie świeckiej. Jak wskazuje Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych, utrzymanie, jakie Kościół musi zapewnić duchownemu, który poświęca się wykonywaniu posługi z upoważnienia biskupa diecezjalnego, nie jest obliczane zgodnie z kryteriami sprawiedliwości wymiennej, czyli wzajemności i proporcjonalności w odniesieniu do poszczególnych posług wykonanych przez duchownego. Oznacza to, że na Kościele nie spoczywa obowiązek zapewnienia pensji za pracę wykonywaną przez duchownego, ale zagwarantowania duchownemu godziwego utrzymania, niezależnie od przydzielonego zgodnie z prawem zadania, tak aby mógł on nadal wykonywać swoją posługę, wymagającą całkowitego oddania siebie i swojego czasu, w spokoju i pełnej wolności. Z tej perspektywy widać radykalną różnicę między utrzymaniem przysługującym duchownemu a wypłatą przekazywaną osobie świeckiej. Otóż motywu nie stanowi ilość wykonywanych usług, które powinny zostać rozpoznane i proporcjonalnie skompensowane, ale sama osoba duchownego, który oferuje lub powinien oferować swoją posługę, z powodów innych niż te, które kierują przeciętnego pracownika⁵⁰.

⁴⁷ G. GRZYBEK, *Etyka, rozwój, wychowanie*, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej 2007, s. 10.

⁴⁸ Przez „utrzymanie” należy rozumieć środki do życia, wyżywienie, mieszkanie, inne potrzeby (*Uniwersalny Słownik Języka Polskiego PWN. Tom IV. T-Ż*, red. S. Dubisz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006, s. 305); przez „wynagrodzenie” – zapłatę za pracę, pensję (tamże, s. 636).

⁴⁹ P. ARTNER, *The Remuneration of Diocesan Clerics*, „Folia Canonica” 12 (2009), s. 10.

⁵⁰ PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Decretum de recursu super congruentia inter legem particularem et normam codicalem* (29.04.2000), „Communicationes” 32 (2000), s. 162-167 [dalej cyt.: DFUD], nr 4.2. Por. PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNESCENDO, *Schema Codicis Iuris Canonici* (16.07.1981), „Communicationes” 14 (1982), s. 172. Zob. także: J. MIÑAMBRES, *Note sull'adeguata remunerazione dei chierici. A proposito di un recente decreto di*

Należy mieć na uwadze, iż pozostaje otwarty szeroki wachlarz możliwości w zakresie „źródeł”, z których duchowny jest uprawniony do otrzymywania *quantum* niezbędnego dla swojego utrzymania. Ustawodawca w dyspozycji zawartej w kan. 1274 § 1 stanowi o diecezjalnej instytucji na rzecz utrzymania duchowieństwa, „chyba że inaczej temu zaradzono”. W oparciu o to wyrażenie Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych wnioskuje, że środki służące zapewnieniu godziwego utrzymania duchownych mogą pochodzić z różnych źródeł, podejmowanych pojedynczo lub łączonych ze sobą. W sposób schematyczny wskazuje się na trzy grupy źródeł: 1) podmioty kościelne, dla których duchowni sprawują swoją posługę, zarówno w pełnym, jak i niepełnym wymiarze czasu; 2) podmioty, z których duchowni otrzymują to, co odpowiada prawdziwej i właściwej pensji lub emeryturze, zgodnie z normami obowiązującymi w odpowiednim porządku prawnym; 3) diecezjalną instytucję lub fundację (DFUD, nr 4.3)⁵¹. Na tej podstawie można wyprowadzić wniosek, że środki finansowe pochodzące z *remuneratio* w rzeczywistości składają się na *sustentatio*, które jest prawem duchownych.

Co należy rozumieć jednak przez godziwe utrzymanie? Zgodnie z dyspozycją zawartą w kan. 281 § 1, godziwe utrzymanie powinno pozwolić duchownym zaspokoić potrzeby własnego życia (*necessitas vitae*). Zdaniem R. Kantora, przez pojęcie „konieczności” należy uważać zarówno *necessitas naturae* (dobra doczesne, bez których człowiek nie może się utrzymać), jak i *necessitas personae* (dobra, bez których osoba ludzka może żyć, jednak nie w sposób godny)⁵². Koncepcja godziwego utrzymania uzależniona jest zatem od: 1) pojęcia konieczności; 2) osoby, której to dotyczy; 3) warunków społeczno-ekonomicznych; 4) a także tego, co postrzega się, jako dobra zbyteczne. Komentatorzy KPK/17, odwołując się do kan. 1473, jako zbyteczne postrzegali: 1) nieetyczne używanie owoców be-

congruenza fra legislazione particolare e norma codiciale, „Ius Ecclesiae” 8 (2001), nr 2, s. 536-544; N. FIORITA, *Remunerazione e previdenza dei ministri di culto*, Milano: Giuffrè 2003.

⁵¹ Uznaje się, że w praktyce istnieją duchowni, którzy jednocześnie pełnią posługę dla wielu podmiotów kościelnych. Podmioty te mogą być na poziomie diecezjalnym lub szerszym. Wszystkie zobowiązane są, na mocy uzgodnionej posługi, do dokonania właściwego wkładu ekonomicznego, zgodnie z prawem partykularnym. Płatnikami pensji mogą być zarówno podmioty kościelne, jak i podmioty świeckie – prywatne lub publiczne – dla których duchowni wykonują zadanie, na mocy wyraźnego lub milczącego upoważnienia własnych ordynariuszy. Diecezjalna instytucja lub fundacja w przypadkach, w których określony poziom utrzymania przysługującego duchownym nie został osiągnięty, ma za zadanie uzupełnienie częściowego wynagrodzenia otrzymanego od podmiotów kościelnych lub pensji wypłaconej z innych źródeł (DFUD, nr 4.3).

⁵² R. KANTOR, *Clerici vitae simplicitatem colant. Analiza kan. 282 § 1 Kodeksu Jana Pawła II*, [w:] *Zobowiązani do wiary po dwudziestu latach na drodze wyznaczonej przez Jana Pawła II* (Tarnów, 9-10 VI 1987), red. J. Stala, J. Królikowski, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” 2008, s. 259.

neficjum; 2) przeznaczanie ich na cele niegodne stanowi kapłańskiemu czy dla wzbogacenia rodziny; 3) korzystanie z tych owoców dla własnych potrzeb, gdy nie były właściwie wykonywane posługi i urzędy kościelne⁵³.

E.F. Regatillo, komentując kan. 979 § 1 KPK/17, zauważa, że godziwe utrzymanie duchownych powinno być rozumiane w szeroki sposób, bez zbędnej skrupulatności. Zawiera ono wszystko, co konieczne do jedzenia, ubrania, mieszkania, opieki medycznej i ochrony zdrowia, utrzymania służących zgodnie z potrzebami beneficjów, przyzwoitego wypoczynku, udzielenia pomocy biednym, ubogim, a także członkom rodziny oraz zadbania o własną starość⁵⁴. Jeszcze dalej interpretuje S.B. Smith, zdaniem którego koncepcja godziwego utrzymania duchownych zakłada utrzymanie nie nadmiernie oszczędne, ale godne i wygodne, tzn. takie życie, które dostarcza nie tylko tego, co konieczne, ale także oferuje inne udogodnienia pozwalające we właściwy sposób wypełniać kościelną posługę⁵⁵. Wśród komentatorów KPK/17 panuje zgoda, że na poziom godziwego utrzymania składają się następujące czynniki: 1) godność lub ranga pełnionego urzędu; 2) indywidualne osiągnięcia, m.in. odbyte studia specjalistyczne; 3) pochodzenie; 4) kościelne zadania, tak duchowe, jak i materialne; 5) obowiązek gościnności i dobroczynności, tak względem własnej rodziny, jak i potrzebujących parafian; 6) zwyczaje i zamożność danego regionu czy kraju⁵⁶.

Sobór Watykański II stanowiący ważne kryterium interpretacyjne obowiązującego porządku kanonicznego odnosi się do analizowanego zagadnienia przede wszystkim w dekrecie *Presbyterorum ordinis*⁵⁷. Ojcowie Soboru, proklamując prawo duchownych do godziwego utrzymania, odnoszą się do słów Pisma Świętego: „godzien jest robotnik swojej zapłaty” (Łk 10,7) oraz „tak też i Pan postanowił, ażeby z Ewangelii żyli ci, którzy głoszą Ewangelię” (1 Kor 9,14). Zgodnie

⁵³ TENŻE, *Odpowiednie wynagrodzenie duchownych*, s. 209-210; P. LEWANDOWSKI, *Troska biskupa diecezjalnego o godziwe utrzymanie duchownych*, „Kościół i Prawo” 5 (18) 2016, nr 1, s. 57-58.

⁵⁴ *Institutiones Iuris Canonici*, t. I, Santander: Sal Terrae 1961, s. 195.

⁵⁵ *Elements of Ecclesiastical Law*, t. III, New York: Benzinger Brothers 1888, s. 95.

⁵⁶ P.M. HANNAN, *The Canonical Concept of «congrua sustentatio» for the Secular Clergy*, Washington: The Catholic University of America Press 1950, s. 82.

⁵⁷ SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Decretum de presbyterorum ministerio et vita Presbyterorum ordinis* (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 991-1024; tekst polski w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań: Pallottinum 2002, s. 478-507 [dalej cyt.: PO]. W dekrecie *Christus Dominus* Ojcowie Soborowi zobowiązują biskupów do troski o sytuację duchową, intelektualną i materialną presbiterów, tak aby mogli święcie i pobożnie żyć oraz wnieść i owocnie wypełniać posługę [SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Decretum de pastoralis episcoporum munere in Ecclesia Christus Dominus* (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 673-696; tekst polski w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, s. 236-258, nr 16].

z soborowym nauczaniem, godziwe utrzymanie powinno wystarczyć duchownym nie tylko na utrzymanie samych siebie, ale także wiernych świeckich, którzy im służą, jak również dać możliwość udzielenia wsparcia potrzebującym (PO 20). W podobny sposób godziwe utrzymanie interpretuje Kongregacja ds. Biskupów: „Chodzi o takie wynagrodzenie, które by – uwzględniając ewangelicznego ducha ubóstwa – wystarczyło na odpowiednie utrzymanie, broniło koniecznej wolności apostołskiej, jak również dawało przezbiterom możliwość wspomagania w jakiś sposób osobiście biednych”⁵⁸. Zapewnienie takiego utrzymania pozwoli duchownym uniknąć sytuacji, w których byłiby „zmuszeni do szukania dodatkowego wsparcia, wykonując działalność obcą ich posłudze, co mogłoby przesłonić znaczenie ich własnego wyboru i ograniczyć działalność duszpasterską i duchową”⁵⁹.

Mając na uwadze powyższą analizę stwierdzić należy, że godziwe utrzymanie zawiera w sobie wszystko to, co z moralnego punktu widzenia jest potrzebne duchownemu do właściwego realizowania powołania kapłańskiego: wyżywienie, mieszkanie, ubranie, opiekę zdrowotną, zabezpieczenie społeczne, coroczne wakacje⁶⁰, pomoc rodzicom czy najbliższym członkom rodziny⁶¹, wynagrodzenie tych, z pomocy których się korzysta czy dalszy rozwój intelektualny⁶². Powyższe wyliczenie nie ma charakteru taksatywnego.

W kwestii wysokości utrzymania, ustawodawca kodeksowy ustanawia ogólną zasadę, zgodnie z którą ma być ono „odpowiednie” względem pozycji duchownego, którą zajmuje, oraz dwa czynniki, które pozwalają precyzyjnie określić tę

⁵⁸ SACRA CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, *Directorium de pastorali ministerio Episcoporum Ecclesiae imago* (22.03.1973), Romae: Typis Polyglottis Vaticanis 1973; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 403-516 [dalej cyt.: EI], nr 117.

⁵⁹ CONGREGAZIONE PER I VESCOVI, *Direttorio per il ministero pastorale dei vescovi Apostolorum successores* (22.02.2004), Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2004; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła*, s. 517-711 [dalej cyt.: AS], nr 80.

⁶⁰ Kan. 283 § 2: „Przysługuje im [duchownym – P.L.] zaś prawo do należnych i wystarczających corocznych wakacji, określonych prawem powszechnym lub partykularnym”.

⁶¹ IOANNES PAULUS PP. II, *Epistula La Sede Apostolica* (20.11.1982), AAS 75 (1983), pars I, s. 122: „Spetta ad essi una remunerazione proporzionata ai compiti svolti e tale da assicurare un decoroso sostentamento e consentire l’adempimento dei doveri del proprio stato, comprese anche quelle responsabilità che in certi casi possono avere di venire in aiuto ai propri genitori o ad altri familiari a loro carico”. Por. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski w: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2002, kan. 390 § 1.

⁶² Kan. 279 § 1: „Duchowni również po przyjęciu kapłaństwa powinni kontynuować studia teologiczne, stosując się do tej solidnej doktryny, opartej na Piśmie Świętym, przekazanej przez przodków i powszechnie przyjętej przez Kościół, która jest określona zwłaszcza w dokumentach Soborów i Biskupów Rzymskich, unikając świeckich nowości oraz fałszywej wiedzy”.

„odpowiedniość”, a mianowicie: uwzględnienie natury powierzonych zadań oraz dostosowanie wysokości wynagrodzenia do okoliczności miejsca i czasu (kan. 281 § 1)⁶³.

Aplikowanie prawa do godziwego utrzymania duchownych uzależnia się od różnych warunków. F.R. Aznar Gil rozróżnia kryteria: 1) personalne (zapewniające nie tylko godziwe utrzymanie, ale i spełniające potrzeby związane z kondycją ludzką i kapłańską); 2) funkcjonalne (połączone z naturą wykonywanego urzędu); 3) społeczne (uzależnione od społeczno-ekonomicznych okoliczności miejsca, w którym duchowny pełni posługę); 4) kryterium braterstwa kapłańskiego (utrzymanie, przy uwzględnieniu zarówno charakteru samego zadania, jak i okoliczności miejsca i czasu, powinno być zasadniczo jednakowe dla wszystkich znajdujących się w takiej samej sytuacji)⁶⁴. Inne rozróżnienie proponuje D. Walencik: 1) poziom wykształcenia; 2) staż posługi w Kościele; 3) pełniony urząd; 4) środowisko życia; 5) poziom materialny społeczeństwa⁶⁵.

Z zagadnieniem godziwego utrzymania duchownych związane jest także wezwanie do ubóstwa. Z tego względu Kongregacja ds. Duchowieństwa przypomina, że chociaż duchowny nie zobowiązuje się do ubóstwa publicznym przyrzeczeniem, powinien jednak prowadzić życie proste i wystrzegać się tego, co może być oznaką próżności (por. kan. 282 § 1). „[Duchowny – P.L.] powinien unikać dostarczania powodów do choćby najmniejszych podejrzeń, jakoby mógł postrzegać swoją posługę także jako okazję do czerpania korzyści, faworyzowania rodziny lub szukania uprzywilejowanej pozycji [...]. We wszystkim (mieszkanie, środki transportu, wakacje, itd.) powinien wyeliminować wszelkie oznaki wyszukania

⁶³ Jak zauważa T. Rincón-Pérez, sformułowania te pochodzą wprost z PO 20. Pierwszy czynnik został wprowadzony w ostatnich redakcjach soborowego dekretu, najprawdopodobniej po to, aby przeciwdziałać nadmiernemu egalitaryzmowi, nieodpowiadającemu zasadom sprawiedliwości rozdzielczej i ewangelicznej idei „chrześcijańskiej wspólnoty dóbr” (*Święci szafarze, czyli duchowni*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, s. 264; J. KRUKOWSKI, *Święci szafarze, czyli duchowni*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1: *Księga II. Lud Boży. Część I. Wierni chrześcijanie. Część II. Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2005, s. 104; LEWANDOWSKI, *Troska biskupa diecezjalnego o godziwe utrzymanie duchownych*, s. 58). Por. PAULUS PP. VI, *Litterae apostolicae motu proprio datae Ecclesiae Sanctae. Normae de quaedam exsequenda SS. Concilii Vaticani II decreta statuuntur* (6.08.1966), AAS 58 (1966), s. 757-787; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła*, s. 138-155, nr 8; EI 117; AS 80. Zob. także: S. DUBIEL, *Uprawnienia majątkowe Kościoła katolickiego w Polsce w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, Konkordatu z 1993 roku i ustaw synodalnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.

⁶⁴ AZNAR GIL, *La «conveniente remuneración» de los clérigos*, s. 570-571; KANTOR, *Odpowiednie wynagrodzenie duchownych*, s. 214-215.

⁶⁵ WALENICK, *Prawo duchownych do utrzymania*, s. 200-201.

i luksusu”⁶⁶. Należy pamiętać również o dyspozycji zawartej w kan. 282 § 2, w której ustawodawca stanowi, iż z dóbr, które przypadły duchownym z racji wykonywania kościelnego urzędu, to, co im zbywa – po zapewnieniu godziwego utrzymania i wypełnieniu wszystkich obowiązków własnego stanu – powinni przeznaczyć na dobro Kościoła i cele charytatywne⁶⁷.

WNIOSKI

Przeprowadzona w niniejszym artykule analiza pozwala wyprowadzić następujące wnioski:

1) Ustawodawca kodeksowy podejmuje zagadnienie godziwego utrzymania duchownych w licznych kanonach, stosując przy tym różnorodną terminologię.

2) Podstawowymi pojęciami są: *sustentatio* i *remuneratio*. Pozostałe zwroty uznać można za uzupełniające i wskazujące sposób ich wypełnienia. *Sustentatio*, prawidłowo tłumaczone w polskim przekładzie KPK/83 jako utrzymanie, ma charakter znacznie szerszy i bardziej podstawowy od *remuneratio*, również prawidłowo tłumaczonego w polskim przekładzie KPK/83 jako wynagrodzenie.

3) Utrzymanie, jakie Kościół musi zapewnić duchownemu, nie jest obliczane zgodnie z kryteriami sprawiedliwości wymiennej, czyli wzajemności i proporcjonalności w odniesieniu do wykonanych poszczególnych posług. Oznacza to, że na Kościele nie spoczywa obowiązek zapewnienia duchownemu pensji, ale zagwarantowania godziwego utrzymania.

4) Godziwe utrzymanie zawiera w sobie wszystko to, co z moralnego punktu widzenia jest potrzebne duchownemu do właściwego realizowania powołania kapłańskiego: wyżywienie, mieszkanie, ubranie, opiekę zdrowotną, zabezpieczenie społeczne, coroczne wakacje, pomoc rodzicom czy najbliższym członkom ro-

⁶⁶ CONGREGAZIONE PER IL CLERO, *Direttorio per il ministero e la vita dei presbiteri*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2013; tekst polski w: Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Direktorium o posłudze i życiu presbiterów*, Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych 2013, nr 83. Zob. także: A. ZAMBON, *Il consiglio evangelico della povertà nel ministero e nella vita del presbitero diocesano*, Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana 2002; TENZE, *Il presbitero e i beni materiali: un rapport scontato? Alcune riflessioni a partire dal can. 282 § 1*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 17 (2004), s. 81-110; LEWANDOWSKI, *Troska biskupa diecezjalnego o godziwe utrzymanie duchownych*, s. 53-76.

⁶⁷ L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. I: *Libri I-II*, wyd. 3, Roma: Edizione Dehoniane Bologna 2011, s. 371; W.H. WOESTMAN, *The Sacrament of Orders and the Clerical State. A Commentary on the Code of Canon Law*, Ottawa: Faculty of Canon Law, Saint Paul University 2006, s. 193-194.

dziny, wynagrodzenie tych, z pomocy których się korzysta czy dalszy rozwój intelektualny.

5) W kwestii wysokości utrzymania, ustawodawca kodeksowy ustanawia ogólną zasadę, zgodnie z którą ma być ono „odpowiednie” względem pozycji duchownego, którą zajmuje, oraz dwa czynniki, które pozwalają precyzyjnie określić tę „odpowiedniość”, a mianowicie: uwzględnienie natury powierzonych zadań oraz dostosowanie wysokości wynagrodzenia do okoliczności miejsca i czasu.

6) Chociaż duchowny nie zobowiązuje się do ubóstwa publicznym przyrzeczeniem, powinien jednak prowadzić życie proste i wystrzegać się tego, co może być oznaką próżności.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski w: Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2002.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.
- CONGREGAZIONE PER I VESCOVI: Direttorio per il ministero pastorale dei vescovi Apostolorum successores (22.02.2004), Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2004; tekst polski w: Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 517-711.
- CONGREGAZIONE PER IL CLERO: Direttorio per il ministero e la vita dei presbiteri, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2013; tekst polski w: Kongregacja ds. Duchowieństwa, Dyrektorium o posłudze i życiu presbiterów, Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych 2013.
- IOANNES PAULUS PP. II: Epistula La Sede Apostolica (20.11.1982), AAS 75 (1983), pars I, s. 119-125.
- JAN PAWEŁ II: Jesteście z ludu i dla ludu. Homilia w czasie nieszpórów eucharystycznych w Tarnowie (10.06.1987), *Currency* (1987), nr okolicznościowy, s. 78-82.
- PAULUS PP. VI: Litterae apostolicae motu proprio datae Ecclesiae Sanctae. Normae de quaedam exsequenda SS. Concilii Vaticani II decreta statuuntur (6.08.1966), AAS 58 (1966), s. 757-787; tekst polski w: Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 138-155.
- PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNESCENDO: De Sacramentis (8-13.11.1971), *Communicationes* 4 (1972), nr 1, s. 51-59.
- PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNESCENDO: Schema Codicis Iuris Canonici (16.07.1981), *Communicationes* 14 (1982), s. 122-230.

- PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS: Decretum de recursu super congruentia inter legem particularem et normam codicalem (29.04.2000), *Communicationes* 32 (2000), s. 162-167.
- SACRA CONGREGATIO PRO EPISCOPIS: Directorium de pastorali ministerio Episcoporum Ecclesiae imago (22.03.1973), Romae: Typis Polyglottis Vaticanis 1973; tekst polski w: Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 403-516.
- SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II: Decretum de pastoralis episcoporum munere in Ecclesia Christus Dominus (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 673-696; tekst polski w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Poznań: Pallottinum 2002, s. 236-258.
- SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II: Decretum de presbyterorum ministerio et vita Presbyterorum ordinis (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 991-1024; tekst polski w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Poznań: Pallottinum 2002, s. 478-507.

LITERATURA

- ARTNER Péter: The Remuneration of Diocesan Clerics, *Folia Canonica* 12 (2009), s. 7-22.
- AZNAR GIL Federico R.: La «conveniente remuneración» de los clérigos en el Código de Derecho Canónico (c. 281, § 1), *Ciencia Tomista* 113 (1986), nr 3, s. 527-581.
- BOBROWSKI Florjan: Lexicon latino-polonicum. Słownik łacińsko-polski. Tom II. L-Z, wyd. 3, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego 1910.
- BOBROWSKI Florjan: Lexicon latino-polonicum. Słownik łacińsko-polski. Tom I. A-K, wyd. 3, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego 1905.
- CHIAPPETTA Luigi: Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale, t. I: Libri I-II, wyd. 3, Roma: Edizione Dehoniane Bologna 2011.
- DUBIEL Stanisław: Uprawnienia majątkowe Kościoła katolickiego w Polsce w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, Konkordatu z 1993 roku i ustaw synodalnych, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.
- FIORITA Nicola: Remunerazione e previdenza dei ministri di culto, Milano: Giuffrè 2003.
- GRZYBEK Grzegorz: Etyka, rozwój, wychowanie, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej 2007.
- HANNAN Philip M.: The Canonical Concept of «congrua sustentatio» for the Secular Clergy, Washington: The Catholic University of America Press 1950.
- JAKUBEK Marek: Ubezpieczenia społeczne, [w:] Encyklopedia Katolicka, t. XIX, red. F. GRYGLEWICZ, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2013, kol. 1261-1262.
- KANTOR Robert: Binowanie i trynowanie – normy kanoniczne, *Currenda* 1 (2016), s. 158-164.
- KANTOR Robert: Clerici vitae simplicitatem colant. Analiza kan. 282 § 1 Kodeksu Jana Pawła II, [w:] Zobowiązani do wiary po dwudziestu latach na drodze wyznaczonej przez Jana Pawła II (Tarnów, 9-10 VI 1987), red. J. Stala, J. Królikowski, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” 2008, s. 251-265.
- KANTOR Robert: Nieuzasadnione binowanie Mszy świętej a sankcja karna, *Currenda* 3 (2009), s. 425-434.
- KANTOR Robert: Przeznaczenie stypendiów binowanych i trynowanych, *Tarnowskie Studia Teologiczne* 27 (2008), nr 1, s. 107-118.
- KRUKOWSKI Józef: Święci szafarze, czyli duchowni, [w:] Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. II/1: Księga II. Lud Boży. Część I. Wierni chrześcijanie. Część II.

- Ustrój hierarchiczny Kościoła, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2005, s. 54-117.
- KSIĘZOPOLSKI Mirosław: Zabezpieczenie społeczne, w: Leksykon polityki społecznej, red. B. Rysz-Kowalczyk, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2001, s. 239-241.
- LEWANDOWSKI Paweł: Ofiary mszalne według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku i IV Synodu Diecezji Tarnowskiej, *Roczniki Nauk Prawnych* 25 (2015), nr 1, s. 95-108.
- LEWANDOWSKI Paweł: Troska biskupa diecezjalnego o godziwe utrzymanie duchownych, *Kościół i Prawo* 5 (18) 2016, nr 1, s. 53-76.
- MARCUZZI Piero G.: Il sostentamento del clero. Nella normativa codiciale latina, [w:] Il sostentamento del clero. Nella legislazione canonica e concordataria italiana, *Studi Giuridici* XXVIII, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1993, s. 33-78.
- MARZOA Ángel: Ofiary mszalne, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, red. P. Majer, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków: Wolters Kluwer Polska 2011, s. 711-718.
- MIÑAMBRES Jesús: Note sull'adeguata remunerazione dei chierici. A proposito di un recente decreto di congruenza fra legislazione particolare e norma codiciale, *Ius Ecclesiae* 8 (2001), nr 2, s. 536-544.
- OGRODZKI Kazimierz: Opieka społeczna, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne, gospodarcze)*, t. IV, red. E.J. Reyman, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Społecznego i Instytutu Wydawniczego „Biblioteka Polska” w Warszawie 1939, s. 126-129.
- READ Gordon: Comment on Mass Offerings & Taxation, *Canon Law Society of Great Britain & Ireland Newsletter* 138 (2004), nr 6, s. 31-34.
- REGATILLO Eduardo F.: *Institutiones Iuris Canonici*, t. I, Santander: Sal Terrae 1961.
- RINCÓN-PÉREZ Tomás: Święci szafarze, czyli duchowni, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, red. P. Majer, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków: Wolters Kluwer Polska 2011, s. 223-274.
- SITARZ Mirosław: Obowiązek odprawiania mszy świętej „pro populo”, [w:] *Eucharystia fons vitae – współczesne problemy prawne. Materiały sesji naukowej zorganizowanej 26 kwietnia 2006 r. w Kazimierzu Dolnym*, red. S. Tymosz, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 99-112.
- SITARZ Mirosław: *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2004.
- Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce. Lexicon mediae et infimae latinitatis polonorum. Tom III – Zeszyt 7 (25). Vol. III – Fasc. 7 (25)*, red. M. Plezia, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Polska Akademia Nauk 1973.
- Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce. Lexicon mediae et infimae latinitatis polonorum. Tom IV – Zeszyt 6 (34). Vol. IV – Fasc. 6 (34)*, red. M. Plezia, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Polska Akademia Nauk 1977.
- Słownik łacińsko-polski. Tom I. A-C*, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Słownik łacińsko-polski. Tom I. A-H*, red. J. Korpanty, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2001.

- Słownik łacińsko-polski. Tom II. D-H, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Słownik łacińsko-polski. Tom II. I-Z, red. J. Korpanty, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2003.
- Słownik łacińsko-polski. Tom III. I-O, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Słownik łacińsko-polski. Tom IV. P-R, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Słownik łacińsko-polski. Tom V. S-Z, red. M. Plezia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- SMITH Sebastian B.: *Elements of Ecclesiastical Law*, t. III, New York: Benzinger Brothers 1888.
- SOBCZAK Aleksander: Jałmużna mszalna. Komentarz do kanonów 945-958 Kodeksu Prawa Kanonicznego (cz. I), *Homo Dei* 2 (2000), s. 37-48.
- SONDEL Janusz: Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas” 2005.
- Uniwersalny Słownik Języka Polskiego PWN. Tom IV. T-Ż, red. S. Dubisz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006.
- WALECIK Dariusz: Prawo duchownych do utrzymania w unormowaniach Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, *Roczniki Nauk Prawnych* 17 (2007), nr 1, s. 187-209.
- WATERS Ian: Mass Offerings, *Canon Law Society of Great Britain & Ireland Newsletter* 138 (2004), nr 6, s. 28-30.
- WIERZBICKI Andrzej: Polityka społeczna i kwestie społeczne w okresie transformacji, [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2007, s. 1339-1362.
- WOESTMAN William H.: *The Sacrament of Orders and the Clerical State. A Commentary on the Code of Canon Law*, Ottawa: Faculty of Canon Law, Saint Paul University 2006.
- ZAMBON Adolfo: *Il consiglio evangelico della povertà nel ministero e nella vita del presbitero diocesano*, Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana 2002.
- ZAMBON Adolfo: Il presbitero e i beni materiali: un rapporto scontato? Alcune riflessioni a partire dal can. 282 § 1, *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 17 (2004), s. 81-110.

POJĘCIE GODZIWEGO UTRZYMANIA DUCHOWNYCH WEDŁUG KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Streszczenie

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. zawiera liczne dyspozycje dotyczące godziwego utrzymania duchownych.

Godziwe utrzymanie powinno pozwolić duchownym zaspokoić potrzeby własnego życia. Przez pojęcie „konieczności” należy uważać zarówno *necessitas naturae* (dobra doczesne, bez których człowiek nie może się utrzymać), jak i *necessitas personae* (dobra, bez których osoba ludzka może żyć, jednak nie w sposób godny). Godziwe utrzymanie zawiera w sobie zatem wszystko to, co z moralnego punktu widzenia jest potrzebne duchownemu do właściwego realizowania powołania kapłańskiego: wyżywienie, mieszkanie, ubranie, opiekę zdrowotną, zabezpieczenie społeczne, coroczne wakacje, pomoc rodzicom czy najbliższym członkom rodziny, wynagrodzenie tych, z pomocy których się korzysta czy dalszy rozwój intelektualny.

W kwestii wysokości utrzymania, ustawodawca kodeksowy ustanawia ogólną zasadę, zgodnie z którą ma być ono „odpowiednie” względem pozycji duchownego, którą zajmuje, oraz dwa czynniki, które pozwalają precyzyjnie określić tę „odpowiedniość”, a mianowicie: uwzględnienie natury powierzonych zadań oraz dostosowanie wysokości wynagrodzenia do okoliczności miejsca i czasu.

Słowa kluczowe: duchowieństwo; wynagrodzenie; wyżywienie; zabezpieczenie społeczne; ślub ubóstwa

THE CONCEPT OF DECENT SUPPORT OF CLERGY ACCORDING TO THE 1983 CODE OF CANON LAW

S u m m a r y

The 1983 Code of Canon Law contains numerous instructions for the decent support of clergy.

Decent support should be such, that it provides for the necessities of the clerics life. The concept of „necessity” should be understood both as *necessitas naturae* (the temporal goods without which man cannot sustain himself) as well as *necessitas personae* (goods without which the human person can live but not in a dignified way). Decent support includes everything that is morally necessary for the priest to properly carry out his priestly vocation: food, shelter, clothing, health care, social welfare, annual holidays, aiding parents or immediate family members, giving payment for assistance or further intellectual development.

Concerning the issue of the cost of support, the code legislator sets out the general principle that it is to be „appropriate” for the clerical position he is in, and the two factors that make it possible to determine more precisely this „appropriateness”, namely: taking into account the nature of the tasks entrusted and the adjustment of the cost of remuneration to the circumstances of place and time.

Key words: clergy; remuneration; food; social welfare; vow of poverty